

Kiijä-Kajala

Jaakko Numminen

Taistelu monipuolisen kieliohjelman puolesta

Eripainos
Topeliusseuran julkaisusta
Taru ja totuus - Saga och sanning
Helsinki 2008

Jaakko Numminen

Taistelu monipuolisen kieliohjelman puolesta

Työvuosinani opetusministeriössä minulla oli tilaisuus johtaa kolmea kielipoliittista komiteaa, joiden työtä voisi kutsua taisteluksi monipuolisen kieliohjelman puolesta. Komiteoiden hahmotteleman ohjelman seuranta järjestettiin 1990-luvulla. Samaa työtä on jatkanut Kielikoulutuspoliittinen projekti, joka julkaisi keväällä 2007 raporttinsa ja ehdotuksensa Suomen edessä olevista kielivalinnoista.

Kolme komiteaa

Ensimmäinen komiteoista oli vuosina 1974–1978 toiminut kieliohjelmakomitea. Se esitti suunnitelman siitä, miten suomalaisten tulisi kahden, kolmen tai neljän vuosikymmenen kuluttua osata suuria eurooppalaisia kieliä: englantia, saksaa, ranskaa ja venäjää. Seuraava komitea oli Euroopan ulkopuolisten kielten ja kulttuurien toimikunta, joka työskenteli vuosina 1984–1986. Se esitti laajan, suomalaisesta näkökulmasta laaditun kuvauksen Euroopan ulkopuolisista kulttuureista ja kielistä, oppihistoriallisen katsauksen alan tutkimukseen ja opetukseen Suomessa sekä arvion näiden kielten tarpeesta maassamme sillä hetkellä ja tulevaisuudessa. Kielillä tarkoitettiin erityisesti arabiaa, kiinaa, japania, koreaa ja eräitä Afrikan kieliä. Kolmas komitea oli vuosina 1991–1992 työskennellyt Euroopan kansalliskielten ja kulttuurien toimikunta. Se arvioi, miten paljon Suomessa vastaisuudessa tarvittaisiin muiden eurooppalaisten kielten ja kulttuurien tuntemusta ja taitoa. Mietinnön kuvaus ja alan oppihistoriallinen katsaus kiersivät koko Euroopan: Baltiasta itäisen Keski-Euroopan, Balkanin ja Väli-meren maiden kautta Benelux-maihin ja Skandinaviaan. Kaikki kolme komiteaa tekivät suuren joukon käytännön ehdotuksia.

Lapset seuraavat englannin kielen opetusta. Kuva: Männistö / Opetushallitus.

Kieliohjelmakomitea

Epäilemättä tärkein kolmesta oli kieliohjelmakomitea. Tämä komitea meni arviossaan niin pitkälle, että se esitti suorastaan tavoiteltavat prosenttiosuudet eri kielten taidolle. Taustana sen ajattelulle oli suomalaisten kielitaidon yksipuolistuminen, mikä oli selvästi havaittavissa jo 1970-luvun puolivälissä.

Komitea esitti, että maan koko suomenkielisen ja ruotsinkielisen työikäisen aikuisväestön – sen suuruus arvioitiin 2,5 miljoonaksi – tulisi kahden, kolmen vuosikymmenen kuluttua osata äidinkieltensä lisäksi toista kotimaista kieltä sekä jotakin vierasta kieltä. Suomenkielisten tuli äidinkieltensä lisäksi siis osata ruotsia ja ruotsinkielisten suomea sekä molempien kieliryhmien jotakin vierasta kieltä.¹ Lisäksi lähdettiin siitä, että niiden henkilöiden, joiden parhaiten osaama vieras kieli oli muu kuin englanti, tuli taitaa englannin kieltä ainakin välttävästi.

Muiden kielten osalta komitean tietoonsa hankkimat kielitaidon osaamisvaatimukset osoittivat johdonmukaisesti, että toisen kotimaisen kielen ja englannin kielen jälkeen suurin tarve oli saksan kielen taitoisista. Komitea piti kuitenkin todennäköisenä, että tämän ohella venäjän kielen tarve tulisi Suomessa lisääntymään. Se asetti saksalle ja venäjälle samat määrälliset mutta venäjän kielen taidolle laadullisesti jonkin verran vaatimattomammat tavoitteet. Myös ranskan kielen taitoa korostettiin, joskin vähäisemmässä määrässä kuin saksaa ja englantia. Tältä pohjalta komitea asetti jokaisen kielen puhujille tavoiteltavat prosenttiosuudet. Se korosti kuitenkin, että kaikkien kielitaidon ei tarvitsisi olla täydellistä.

Saksan kielen osalta edellytettiin, että 30 % väestöstä osaisi vatsaisuudessa saksaa, tosin vain 5–10 prosentilta edellytettiin erittäin hyvää kielen taitamista, 5–10 prosentilta hyvää tai kohtalaista ja 5–10 prosentilta välttävää kielitaitoa. Venäjän kielen taitoa koskeva vaatimus asetettiin määrällisesti huomattavan korkealle, 30 prosenttiin. Kuitenkin erittäin hyvää ja hyvää kielitaitoa edellytettiin kumpaakin vain 2–5 prosentilta väestöstä. Ranskan kielen taitoa edellytettiin vähemmän, 15–20 prosentilta väestöstä, mutta erittäin hyvää tai hyvää kielitaitoa vain 2–5 prosentilta.

Määrällisten arvioiden lisäksi komitea teki monia ehdotuksia peruskoulun, lukion ja ammatillisten oppilaitosten sekä muidenkin koulutusmuotojen kieliohjelmien järjestämiseksi. Erityisesti korostettiin sitä, että kieliohjelmassa tuli niin peruskoulussa kuin lukiossakin olla vaihtoehtoisia valintamahdollisuuksia sekä ensimmäisen vieraan kielen että valinnaisen vieraan kielen opetuksessa.

Tarkoituksena ei kuitenkaan ollut, että kieliä opetetaan kaikissa kouluissa tai kunnissa niin laajasti kuin säädösten mukaan oli mahdollista. Valintojen pelättiin näet hajaantuvan liian monen kielen osalle, jolloin ne eivät voisi käytännössä toteutua. Siksi ehdotuksessa lähdettiin siitä, että ainoastaan yli 100 000 asukkaan kunnissa olisi velvoitteena tarjota kaikkia näitä kieliä ensimmäisenä vieraana kielenä, eli englannin ja ruotsin lisäksi saksaa, ranskaa ja venäjää. Minimivaatimusta laajempi velvoite tarjota oppilaille englannin ja ruotsin lisäksi kahta tai yhtä kieltä koskisi yli 20 000 asukkaan kaupunkeja.

1. Kieliohjelmakomitean mietintö. Komiteamietintö 1978:60.

Ammatillisen koulutuksen suhteen komitea esitti, että oppilailta olisi pakollisena aineena kotimaisten kielten lisäksi vieras kieli. Molemmat olisivat pakollisia ainakin ensimmäisenä opiskeluvuotena. Tärkeänä pidettiin sitä, että tietyillä kielitaitoa vaativilla ammatillisilla aloilla olisi mahdollisuuksia laajempiin kieliohjelmiin.

1970-luvun lopulla johdin laajan komitean ja työryhmän työskenteleä keskiasteen koulutuksen uudistamiseksi. Muistan, miten kiitkeitä keskusteluja uudistuksen johtoryhmässä käytiin juuri kieltenopetuksesta. Ammatikkasvatushallituksen ylin johto sekä hämmästyttävästi myös Suomen Työnantajain Keskusliiton koulutuspoliittinen johto katsoi koko lailla määrätietoisesti, ”ettei kunnan duunari kieliä tarvitse”. Keskiasteen koulutuksen ns. yleisjaksolle kieltenopetus kuitenkin sijoitettiin.² Tässä suhteessa sekä ammatikkasvatusviranomaisten että teollisuuden katsomustapa on neljännesvuosisadassa muuttunut lähes päinvastaiseksi.

Kieliohjelmakomiteassa olivat edustettuina eri kielten opetuksen parhaat mahdolliset asiantuntijat. Erityisesti jäi mieleeni jyväskyläläinen tohtori Sauli Takala, joka ymmärsi hyvin työskentelyn kulttuuripoliittiset tavoitteet. Kielitaidon tarpeesta hankittiin erillisiä selvityksiä ja kasvatustieteen, erityisesti kielididaktiikan asiantuntijoille järjestettiin kuulemistilaisuus. Mieleeni kuitenkin jäi, että kovin varmoja tai täsmällisiä mielipiteitä ei kasvatustieteilijöiltä saatu. Pidän mahdollisena, että komitean vaateliaat kysymykset saattoivat osaltaan vaikuttaa alan tutkimuksen edistymiseen maassa.

Kiitollisena muistoissa säilytän kieliohjelmakomitean tarmokkaan ja huolellisen sihteerin Riitta Pirin. Hän innostui kieliohjelmapolitiikasta siinä määrin, että väitteli vuonna 2001 tohtoriksi kasvatustieteen alalta Jyväskylän yliopistossa. Hänen uraauurtava aiheensa oli ”Kieliohjelmapolitiikka Suomessa!”.

Suomi edelläkävijänä Euroopassa

Kieliohjelmakomitean ehdotuksia pidettiin ajankohtaisessa koulutuspoliittisessa keskustelussa vahvasti ylimitoitettuina. Muistan hyvin,

2 Ammatillisten oppilaitosten yleissivistävän opetuksen uudistamistoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1977:17.

miten ankaraa arvostelua komitea ja sen puheenjohtaja saivat osakseen lehtien yleisönosaston palstoilla esimerkiksi siitä, että kaikkien suomenkielisten oletettiin oppivan ruotsin kieltä edes välttävästi. Ei siinä paljon uskottu koulujärjestelmään, jossa kaikki jo tuolloin lukivat ruotsia. Muitakin kieliä arvioitiin tarvittavan vähemmän kuin komitea oli esittänyt.

Sain tilaisuuden esittää komitean lukuja parissakin eurooppalaisessa kielisosiologien ja -didaktikkojen kokouksessa ja jouduin huomamaan, että missään muussa maassa ei ollut uskallettu mennä yhtä pitkälle kuin Suomessa. Riitta Piri saattoi sitemmin esitellä Suomen kieliohjelmapolitiikkaa eri maissa. Hän kertoi havainnensa, että kielisuunnittelijat olivat vasta 1990-luvulla alkaneet eri Euroopan maissa pohtia samoja kysymyksiä ja saattaneet poliittisten päätöksentekijöitten pohdittavaksi kansallisia kielistrategioita. Muistan miten innostunut hän oli esimerkiksi palattuaan Saksan liittotasavallan valtiopäivien kuulemistilaisuudesta. Pirin käsityksen mukaan Suomi oli kieltenopetusta suunnitellessaan lähes kaksi vuosikymmentä muuta Eurooppaa sekä muita Pohjoismaita edellä.³

Ulkoeurooppalaiset kielet ja kulttuurit

Kieliohjelmakomitean mietinnön ilmestymisen ja sen toteuttamisen jälkeen jatkettiin kansallisen kieliohjelmapolitiikan suunnittelua. Vuosina 1984–1986 toiminut Euroopan ulkopuolisten kielten ja kulttuurien toimikunta esitti mietinnössään näkemyksen Euroopan ulkopuolisista kielistä ja kulttuureista sekä antoi oppihistoriallisen kuvauksen siitä, miten suomalaiset olivat näitä kansoja ja kulttuureita aikoinaan tutkineet.⁴ Toimikunta selvitti myös missä määrin ulkoeurooppalaisia kieliä opetettiin Suomen koululaitoksessa, aikuisopetuksessa ja yliopistoissa.

Toimikunta piti välttämättömänä huomion suuntaamista Kaukoidän kieliin: kiinaan, japaniin ja koreaan, edelleen arabiaan, Etelä-Euroopan

3 Takala, Sauli ja Sajavaara, Kari (toim.). 1998. *Kielikoulutus Suomessa*.

4 Jyväskylän yliopisto Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Sivut 7–22. Euroopan ulkopuolisten kielten ja kulttuurien toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1986:1.

ja Latinalaisen Amerikan sekä muihin ulkoeurooppalaisiin kielisiin, kuten Afrikan kielisiin. Toimikunnan esityksistä keskeisin oli laajaan vaiheeseen jakautuva Euroopan ulkopuolisten kielten ja kulttuurien kehittämishjelma, joka ajoitettiin vuosille 1987–1995. Siinä ehdotettiin yliopistoihin perustettavaksi peräti 7 uutta professuuria, 11 lehtoraattia ja 18 assistenttuuria.

Pääosa kehittämis-toimenpiteistä esitettiin suunnattavaksi Helsingin yliopiston Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitoksen monipuolistamiseen. Ohjelma herätti arvostelua eräissä muissa korkeakouluissa. Katsottiin, että resurssit olisi pitänyt jakaa Suomen eri yliopistojen kesken. Kyseessä oli kuitenkin ”harkittu rikos”. Kovin suureen hajautukseen ei ollut mahdollisuuksia, mikäli Suomessa haluttiin varmistaa yliopistollinen laitos, joka olisi riittävän suuri pystyäkseen huolehtimaan vaativasta tehtävästä.

Ohjelmaa toteutettiin sittemmin yliopistojen, opetusministeriön ja Suomen Akatemian yhteisvoimin, joskin 1990-luvun lama ja säästötoimet asettivat sen toteuttamiselle rajoituksensa. Sittemmin ovat kauppasuhteiden kehitys, sodat ja levottomuudet, pakolais- ja siirtolaisuusohjelmat, lisääntyvä turismi kaukomaihin ja osaltaan kulttuurivaihtokin yhä voimakkaammin korostaneet keskeisten Euroopan ulkopuolisten kielten ja kulttuurien riittävän tutkimuksen ja tuntemuksen tärkeyttä ja ajankohtaisuutta. Näyttää siltä, että toimikunta oli hyvin varautumassa seuraavien vuosien kehitykseen.

Euroopan ulkopuolisten kielten ja kulttuurien toimikunnassa olivat mukana eri kielten eturivin akateemiset opettajat, jotka edustivat meidän oloissamme asianomaisten kulttuurien parhaita mahdollista tuntemusta. Heidän lisäksi säilytän kiitollisena muistoissa komitean sihteeri, arabiaan erikoistuneen Helena Hallenbergin ja opetusministeriön aikuiskasvatuspäällikön Marita Savolan.

Euroopan pienemmät kansalliskielet

Kansainvälistä kieliohjelmaa edelleen suunniteltaessa pidettiin tärkeänä, että Suomessa olisi koulutoimissa yleisesti opetettavien suurten maailmankielten taitajien lisäksi muiden eurooppalaisten kielten osaajia sekä näiden kielten edustamien Euroopan maiden kulttuurien

ja elämäntapojen ymmärtäjiä ja välittäjiä. Useat näistä kielistä edustivat pieniä kielialueita, mutta joukossa olivat suuret maailmankielet espanja ja portugali.

Jo kieliohjelmakomitean mietinnössä viitattiin siihen, että Euroopan suuria kieliä edistettäessä huomiotta saattoivat jäädä monet pienet kansalliskielet, joihin Suomesta tuli olla suorat yhteydet. Puutetta poistamaan asetettiin vuonna 1991 Euroopan kansalliskielten ja kulttuurien toimikunta.

Tämäkin toimikunta esitti mietinnössään laajahkon katsauksen Euroopan kansalliskielten opetuksen ja tutkimuksen oppihistoriaan Suomessa eli siihen, miten meillä oli opetettu esimerkiksi puolaa, tšekkiä, slovakiaa ja serbokroattia tai kreikkaa, italiaa, espanjaa ja portugalia.⁵ Hämmästyksellä jouduttiin toteamaan, että eräiden kielten osalta tilanne oli suorastaan heikentynyt verrattuna 1900-luvun alku-puolen oloihin. Toimikunta laati lisäksi ajan tasalla olevan kuvauksen eri kielten levinneisyytsalveista ja puhujamääristä Euroopassa.

Korkeakouluopetuksessa havaittiin puutteita romaanisten, slaavilais-ten ja balttilaisten kielten opetuksessa ja tutkimuksessa. Suomessa ei ollut lainkaan italian kielen professuuria ja espanjan sekä portugalin kielen vahvistamista ehdotettiin. Länsislaavilaisten kielten, lähinnä puolan ja tšekin opetusta ehdotettiin parannettavaksi apulaisprofessorin viran perustamisella. Balttilaisten kielten lätin ja liettuan osalta ehdotettiin vierailevia syntyperäisiä lehtoreita. Muista kielistä korostettiin vielä nykykreikan opiskeluedellytysten parantamista. Valitettavasti toimikunnan ehdotukset valmistuivat taloudellisen laman alla, mikä teki niiden toteuttamisen vaikeaksi, jopa mahdottomaksi. Toimikunnan esitykset ovat kuitenkin edelleen käytettävissä.

Kouluopetuksessakin ehdotettiin espanjan ja italian kielen aseman vahvistamista. Lisäksi todettiin, että pakolaisten ja siirtolaisten asema vaati nimenomaan pienten eurooppalaisten kielten opettamista Suomes-tehostettava ja alalle esitettiin perustettavaksi apulaisprofessuuri. Asiaa korostivat muiden muassa ulkomailla toimivat suomen kielen lehtorit. Suomen kielen opetusta ulkomaalaisille on sittemmin jouduttukin

5 Euroopan kansalliskielten ja kulttuurien toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1991:6.

olosuhteiden pakosta huomattavasti kehittämään.

Euroopan kansalliskielten toimikunta paneutui elokuvien, television ja käännoiskirjallisuuden tarjontaan. Kaupallisen tarjonnan keskittyessä muutamaaan valtakieleen oli löydyttävä kulttuuripoliittisia keinoja pienten kielialueiden ja kulttuurien tuotannon välittämiseksi Suomeen ja toisaalta suomalaisen tuotannon levittämiseksi näihin maihin.

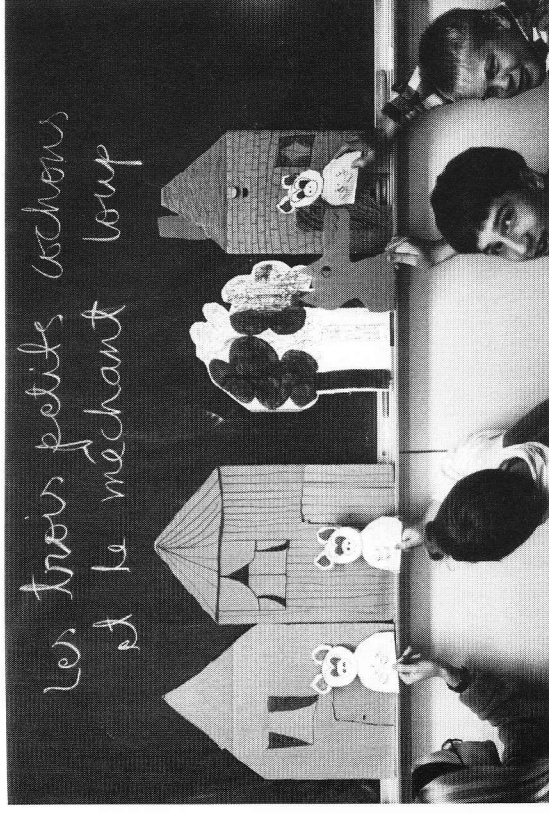
Huomiota kiinnitettiin siihen, että kulttuurin välittäminen riippuu ennen muuta osaavista kääntäjistä. Kääntäjien ja tulkkien kouluttaminen on kuitenkin herkkä ja vaikea alue, eikä varsinkaan kääntäjiä voida luoda hallinnollisin toimenpitein. Kysymys on etevien henkilöiden omasta heräämisestä ja kiinnostuksesta. Silloin kun kääntäjiä on, heitä pitäisi kulttuuripoliittikan keinoin hoitaa kuin ”kukkaa kämmenellä”. Kääntäjien tarve ei ole määrällisesti suuri, tarvitsemme muutaman kääntäjän suoraan jokaiseen Euroopan kansalliskieleen. Muuten ei kulttuurin herkin alue välity kielestä toiseen.

Euroopan kansalliskielten ja kulttuurien toimikunta saa kiittää useita jäseniään ja asiantuntijoitaan laajasta oppihistoriallisesta tietämyksestä. Toimikunnan päätoimisena sihteerinä oli Sauli Takala.

Miltä esitykset vaikuttavat vuonna 2007?

Tänään, runsaat kolme vuosikymmentä Kieliohjelmakomitean mietinnön ilmestymisen jälkeen sen ehdotuksia arvioidessa ne tuntuvat edelleen varsin vaateliailta, varsinkin kun ne esitettiin ajankohtana, jolloin ei ollut hajuakaan siitä, että Suomi voisi olla jossakin vaiheessa Euroopan unionin jäsen.

Toisaalta nykyisessä kansainvälisessä tilanteessa, kun Suomi on ollut jo puolitoista vuosikymmentä mukana Unionissa, komitean ehdotukset tuntuvat olleen pääosiltaan oikeaan osuneita. Entistä selvemmäksi on käynyt, että jonkinasteista englannin kieltä on lähes kaikkien kansalaisten taidettava. Samoin sekä kaupapoliittinen että muu kanssakäyminen saksankielisen maailman kanssa on ja tulee vastaisuudessa olemaan niin laajaa, että melkoista saksan kielen taitoa tarvitaan. Saksa on Itämeren johtava rantavaltio. Kannattaa huomata, että siirtyipä Euroopassa pohjoisesta etelään tai länneestä itään, aina joutuu kulkemaan saksalaisen kielialueen läpi. Lisäksi työskentely Euroopan neuvoston

Lapset opiskelevat ranskan kieltä tutun kertomuksen avulla.

Kuva: Mauri Helenius / Opetushallitus.

ja Euroopan unionin piirissä sekä monissa muissakin eurooppalaisissa organisaatioissa on saanut yhä useammat suomalaiset vakuuttumaan ranskan kielen taidon tärkeydestä.

Epäilemättä monen mielestä venäjän kielelle asetettu tavoite vaikutti aikanaan varsin suurelta. Suurelta se saattaa tuntua edelleen, mutta kun ottaa huomioon edessä olevan kehityksen ja kun kaupallinen ja matkailullinen kanssakäyminen laajan Luoteis-Venäjän ja Pietarin suuren väestöalueen kanssa on jo nyt nopeassa kasvussa ja tulee aivan epäilyksettä edelleen kasvamaan, arviota tuskin voi pitää ylimitoitettuna. Sen käytännöllinen toteuttaminen on kylläkin osoittautunut ongelmalliseksi.

Todellisuudessa kehitys on kulkenut hyvin suuressa määrässä kieliohjelmakomitean viitoittamaan suuntaan. Kun saksan ja ranskan kielen opiskelun määrä oli Suomessa jo välillä pudonnut lähes mini-maaliseksi, on se Euroopan unionin jäsenyyden myötä lähtenyt selvään nousuun. Vain venäjän kielen osalta esitetyt luvut tuntuvat käytännössä ylivoimaisilta, kun joudumme ponnistelemaan, että pystyisimme yllä-

pitämään maassa edes välttämättä tarvittavan tulkki-, kääntäjä- ja asiantuntijakunnan. Toisaalta venäläisten ja inkeriläisten maahanmuutto ja ilmeinen halu suomen kielen oppimiseen on helpottanut tilannetta.

Jos siis kieliohjelmakomitean kannanotot tuntuvat myöhemmän kehityksen valossa oikeaan osuneilta, niin vielä suuremmissä määrässä näin on käynyt Euroopan ulkopuolisten kielten ja kulttuurien toimikunnan osalta. Kehitys on kiihtyvällä tahdilla kulkenut komitean onastelemaan suuntaan. Liittyminen Euroopan unioniin on puolestaan lisännyt kanssakäymistä monien Euroopan pienempien kielten suuntaan.

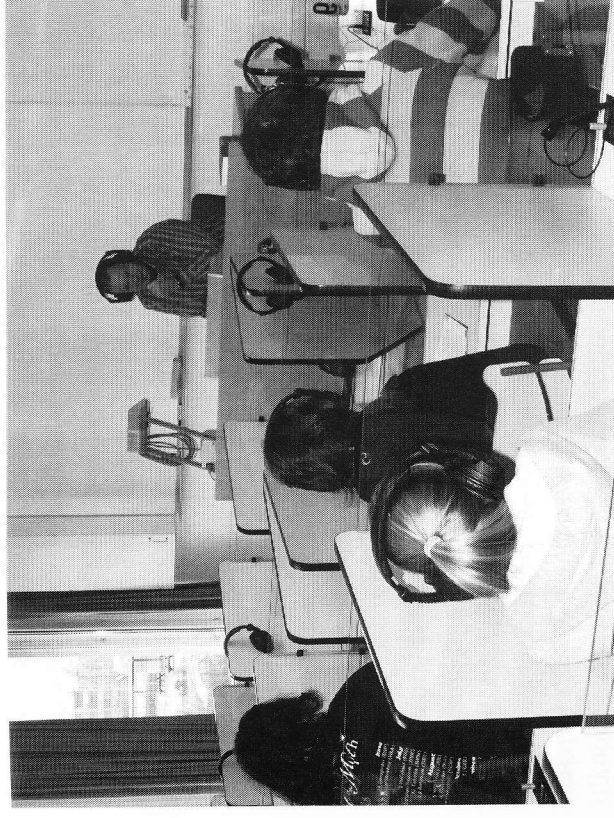
Kieliohjelmakomitean ehdotusten toteutuminen

Kieliohjelmakomitean ehdotukset otettiin laajasti huomioon 1980-luvulla koululainsäädäntöä uudistettaessa. Säännöksiin sisällytettiin suurille, vähintään 30 000 asukkaan kunnille velvoite tarjota oppilaille englannin ja kotimaisten kielten lisäksi saksaa, ranskaa ja venäjää. Kuntien tuli laatia oma kieliohjelmansa. Kunnille annettu velvoite monipuolisen kieliohjelman tarjoamisesta oppilaille toteutettiin siis laajemmin kuin komitea oli tarkoittanut.

Liiallinen laajuus koitui ongelmaksi. Tarjonta eri kielten osalta haajaantui niin, ettei monipuolista kieliohjelmavaikuttavuutta toteuteta sellaisilla paikkakunnilla, joilla ei ollut monipuolisen kieliohjelman perinnettä eikä asiasta kiinnostuneita vaikuttajajaksiloita. Lisäksi säännöksiin sisältyvä 12 oppilaan minimivelvoite lisäsi kuntien mahdollisuuksia ohjata kielinopetus ainoastaan yhteen kieleen.

Säädösten mukaan valtioneuvoston oli tehtävä päätös kielenopetuksen yleissuunnitelmasta, jonka tuli sisältää opetuksen määrälliset ja laadulliset tavoitteet. Ensimmäinen yleissuunnitelma koski vuosia 1985–1991. Sen tarkoituksena oli osoittaa koko maan käsittävät suunta-aviivat, eli minkä verran eri kieliä tulisi opiskella, jotta maan kielitaidon tarve voisi toteutua ja että työelämässä olisi riittävästi eri kieliä osaavia henkilöitä. Eri kieliä varten asetettiin prosentuaaliset osuudet, ja kunnat velvoitettiin laatimaan omat kieliohjelmasensa.

Yleissuunnitelman toteutumista arvioitiin vuonna 1992. Tällöin kävi ilmi, että peruskoulun ala-asteella alkavan kielen valinnat olivat

Lukiolaisia opiskelemissa kielistudiossa. Sibbo Gymnasiums språkstudio 2007. Kuva: rektor André Åkerfelt.

tavoitteiden suuntaiset lähinnä ranskan ja saksan kielissä. Tavoite jopa ylittyi saksassa. Venäjän kieltä valittiin sen sijaan edelleen vähän ja ruotsin kielen valitseminen oli vähentynyt. Valinnaisena kielenä opetettävien kielten opiskelu oli lisääntynyt yli valtakunnallisen vähimmäistavoitteen. Valinnaisista kielistä opiskeli vuonna 1990–1991 noin 42 % ikäluokasta. Tämä viittasi siihen, että mahdollisimman monen kielen oppimista pidettiin tärkeänä. Valinnaisen kielen jakautuminen eri sukupuolten kesken nähtiin kuitenkin ongelமாக: kieliä opiskelivat etupäässä tytöt. Tämä koski erityisesti ranskan ja venäjän kieltä.

Sittemmin säännöksistä kumottiin kuntien velvollisuus kieliohjelman laatimiseen. Käytännössä kuitenkin varsinkin suuremmat kunnat laativat edelleen kieliohjelmasensa ja pyrkivät yleensä toteuttamaan ohjelmaa monipuolisesti.

Kielikoulutuspoliittinen projekti 2005–2007

2000-luvun alussa opetusministeriö ”ulkoisti” kieliohjelman edelleen kehittämisen Jyväskylän yliopistossa toimivalle Soveltavan kielentutkimuksen keskukselle. Siellä käynnistettiin vuoden 2005 joulukuussa laaja Kielikoulutuspoliittinen projekti (KIEPO) emeritusprofessori Kari Sajavaaran (1938–2006) johdolla. Professori Sajavaaran jälkeen projekti tuli johtamaan professori Minna-Riitta Luukka. Projektin sihteerinä toimii tohtori Sari Pöyhönen.

Kielikoulutuspoliittista projektia laatimassa oli laaja asiantuntijajoukko eri tahoilta, koulutoimen, yliopistolaitoksen ja opetushallinnon piiristä, mutta työelämän ja kielitaitoisen työvoiman tarvitsijoiden edustus näyttää jääneen heiveröiseksi sekä kansaa valistavan median osuus olemattomaksi. Projektin loppuraportti ilmestyi ripeästi, keväällä 2007, nimellä ”Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta”. Luukka ja Pöyhönen ovat lisäksi julkaisseet samalla nimellä suppean ja selkeän kirjasen kielikoulutuspoliittisen projektin keskeisistä suosituksista.

Projekti toteaa, että ajankohtaisen kielisuunnittelun lähtökohtana on useita yhteiskunnallisia muutoksia, kuten globalisaatio ja kansainvälistyminen, kaupungistuminen, palvelualojen merkityksen lisääntyminen, teknologian ja tietoyhteiskunnan kehitys, kielten aseman muutokset ja Suomen monikulttuuristuminen. Nämä kaikki ovat tekijöitä, jotka olivat aistittavissa jo 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin kieliohjelman suunnittelu aloitettiin. Tuolloin ei tosin ollut vielä käsitystä vuosisadan lopun nopeista poliittisista muutoksista, muun muassa Suomen liittymisestä Euroopan unioniin, eikä ehkä riittävän selvää kuvaa tulevasta maahanmuuttopolitiikasta.

Kielikoulutuspoliittinen projekti lähti siis käsittelemään kieliohjelmalla varsin laajalta pohjalta ja otti huomioon vieraiden kielten opetuksen ohella Suomen vähemmistökielet sekä maahanmuuttajien opetustarpeet. Projekti totesi, että Euroopan unionin toimintaohjelmien sekä Euroopan neuvoston tavoitelauselmien mukaan jokaisen kansalaisen tulee osata äidinkieltensä lisäksi kahta vierasta kieltä. Uusimmassa tilannetta selvittävässä Eurobarometrissa tähän tavoitteeseen pääsi 28 % noin 30 000 vastaajasta. Suomessa tätä on tavoiteltu koko ikäluokan osalta jo peruskoulun perustamisesta lähtien. Maassamme on ainakin

ohjelmallisesti oltu muuta Eurooppaa edellä. Käytännössä Euroopassa on selkeitä monikielisyysalueita ja monikielisiä yhteiskuntakerroksia mutta niiden ohella myös laajoja yksikielisiä alueita.

Suomalaisten kielitaito 2000-luvun alussa ja KIEPON ehdotukset

1990-luvun ensimmäisissä tarkasteluissa oltiin havaitsevanaan, että Suomen kielivalinnat olivat monipuolistuneet. Vuoden 2000 tasosta Kielikoulutuspoliittinen projekti toteaa, että kielikoulutuksen laajentaminen koko ikäluokkaan on antanut tuloksia kielen perusteiden osaamisessa. Silti projekti katsoo, että kielitaidon monipuolistamisyrittämykset ovat johtaneet vain rajallisiin tuloksiin ja että kielivalinnat ovat selvästi yksipuolistuneet. Kielitaito on syventynyt ja kaventunut. ”Englantia osataan kohtalaisen hyvin, mutta ruotsin taito on selvästi heikentynyt. Saksaa, ranskaa ja venäjää osataan vähän – Euroopan ulkopuolisista kielistä puhumattakaan.”

Tilanteen vaikeus näkyy tuoreista luvuista. Perusopetuksessa englantia luki vuonna 2005 ensimmäisenä vierana kielenä 89,5 %, saksaa 1,4 %, ranskaa 0,8 % ja venäjää 0,2 %. Vuonna 2006 lukiokoulutuksen päättäneistä englantia oli opiskellut A-kielenä 99,3 %, ruotsia 7,7 %, suomea 6,3 %, ranskaa 2,3 %, saksaa 8,9 % ja venäjää 0,65 %. Vain kolme opiskelijaa oli suorittanut A-kielen oppimäärän espanjassa ja yksi Italiassa. Tilanne tietysti heijastuu edelleen korkeakoululaitokseen: oppikirjavalikoima kaventuu nopeaan tahtiin. Surullisinta on, jos tämä pääsee kaventamaan myös ulkomaisten jatko-opintopaikkojen valintaa, niin kuin todennäköisesti tapahtuu.

Kielikoulutuspoliittinen projekti korostaakin kevään 2007 ehdotuksissaan monipuolisen kielitaidon tarvetta ja esittää useita kriittisiä kysymyksiä: ”Millainen on sitten 2000-luvun Suomi, jos kielivalinnat edelleen kaventuvat? Miten saksan ja ranskan kielen taitajien vähäisyys näkyy esimerkiksi Suomen asemassa Euroopassa? Miten ruotsin kielen heikko osaaminen näkyy kulttuurisissa ja taloudellisissa suhteissa pohjoismaihin? Entä miten Suomi pystyy lunastamaan lupauksensa Venäjä-osaamisesta, jos vain joka 50. suomalainen osaa venäjän kieltä ja kouluissa venäjän asema on pohjalukemissa? Millainen on

Suomen kilpailukyky globalisaatiossa, jos maasta ei löydy riittävästi espanjan, kiinan, japanin ja arabian taitajia?” Kieliohjelmakomitean puheenjohtaja kolmen vuosikymmenen takaa yhtyy lämpimästi näihin kysymyksiin.

Projekti esittää lukuisia, osin vaihtoehtoisia ehdotuksia tilanteen korjaamiseksi. Pääosa ehdotuksista koskee eri koulutusmuotojen ja -tasojen opetussuunnitelmia sekä valinnan mahdollisuuksia. Lisäksi tehdään hallinnollisia ehdotuksia: Opetusministeriöön olisi perustettava kielikoulutuksen erikoisasiantuntijan virka. Opetushallitukseen olisi asetettava asiantuntijaryhmä laatimaan kielikoulutuspolitiikan maakohtaista ohjelmaa. Johonkin yliopistoon olisi perustettava kielikoulutuspolitiikan yksikkö, joka vastaisi alan tutkimuksesta ja tutkijoiden jatkokoulutuksesta. Ja vihdoin käytännön kouluopetuksen, vieraskielisen opetuksen ja kotimaisten kielten kielikylyopetuksen kehittämiseksi olisi Opetushallituksen alaisuuteen perustettava valakunnallinen yksikkö. Molemmille laitoksille kaavailaan ehdotuksessa monia tehtäviä.

Myöhäinen tarkastelija rohkenee tässä kohden kysyä, eikö yksi yksikkö riittäisi. Suomalaisissa järjestelmissä on yleensä ongelmana, että tutkimuksesta käytäntöön ei ole suoria kanavia. Tässä ne olisi mahdollista luoda. Toivottavasti valtiolliset ja kunnalliset viranomaiset ottavat kielinopetusprojektin valistuneet ehdotukset vakavasti. Muistettava kuitenkin on, että kielivalinnat ovat viime kädessä kansalaisten oma asia ja perustuvat vapaaehtoisuuteen ja valinnaisuuteen. Sen vuoksi tärkeintä on kansalaisvalistus, oikeiden tietojen tarjoaminen eri kielten tarpeesta ja merkityksestä.

Lingva franca

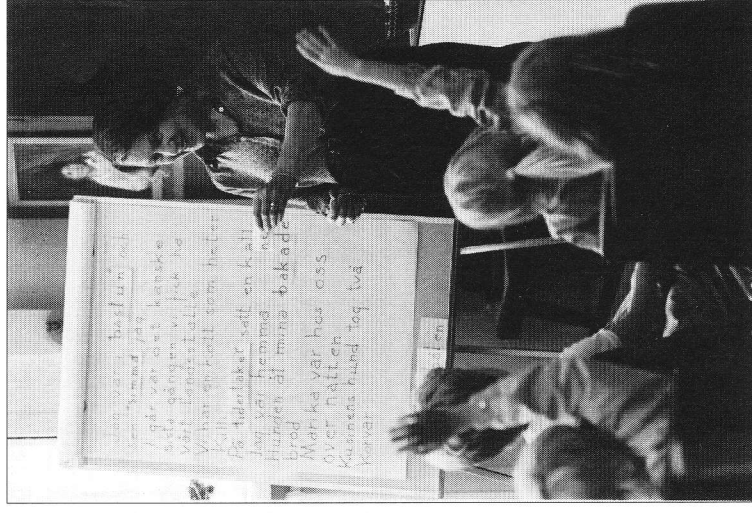
Hiljattain on tehty ehdotuksia, että englannin kieli korotettaisiin Suomessa viralliseen tai ainakin puoliviralliseen asemaan. En voi tällaisia ehdotuksia useastakaan syystä kannattaa. Ensinnäkin englannin kielen taito kasvaa aivan luonnollista tietä kaikissa kansankerroksissa. Sitä paitsi nuoremman suomalaisen liikemiespolven ja sivistyneistön englannin kieli vaikuttaa – monista epäilijöistä ja kriitikoista huolimatta – ainakin eurooppalaisessa vertailussa varsin hyvältä. Englannin kielen

institutionaalinen korostaminen sen sijaan olisi omiaan himmentämään kuvaa siitä, että me tarvitsemme täällä myös sellaisia kansalaisia, joiden ensimmäisenä vieraana kielenä on jokin muu kuin englanti ja jotka tämän vuoksi suuntautuvat ja luovat yhteyksiä muihin kulttuuripiireihin. Vasta tällainen monipuolisuus antaa kuvan sivistyneestä, todella eurooppalaisesta maasta.

Kaikissa kulttuureissa ja kaikkina aikakausina on ollut lingva franca, kieli, jolla käydään kansainvälistä keskustelua niin kaupan kuin henkisen kulttuurinkin alalla. Antiikissa se oli kreikka tai latina, keskiajan Euroopassa latina, arabiankielisessä maailmassa arabia huolimatta siitä, että silloinkin oli paljon paikalliskieliä. Ei ole osoitusta siitä, että kreikka tai latina olisi antiikin aikana tai keskiajalla syrjäyttäneet paikalliskieliä, jotka jatkoivat eloaan kansainvälisen kielen ohella. Englanti on lingva franca meidän aikanamme ja juuri tämä edellyttää, että meillä ovat voimakkaat omat

kielimme, kielelme, joihin meidän identiteettimme liittyy.

Ehdotus englannin kielen virallistamisesta heikentää toisen kansalliskielemme, ruotsin kielen, asemaa. Ruotsin kieli on meille tärkeä ainakin kahdesta nimen-

Lapset opiskelevat innokkaasti ruotsia. Kuva: Winquist / Opetushallitus.

omaisesta syyistä. Meillä on ruotsinkielinen kansanosia, jonka henkistä ja määrällistäkin panosta ei pidä aliarvioida. Kun tavallisesti puhutaan ruotsinkielisten prosentuaalisesta osuudesta, unohdetaan asian kvantitatiivinen puoli. Kun väestönlaskennan mukaan Suomessa oli puolitoista vuosisataa sitten, vuonna 1855 tarkasti ottaen, 239 342 ruotsinkielistä, niin nyt suomenruotsalaisia on runsaat 50 000 enemmän eli 289 868. Ja toiseksi: Vähänkin pitemmällä aikavälillä on täysin selvää, että Suomi ja suomalaiset joutuvat tukeutumaan eurooppalaisessa ja kansainvälisessä yhteistyössä skandinaavisiiin veljeskansoihin. Ajoittainen eriseuraisuus ei tee tyhjäksi sitä tosiasiaa, että Itämeren blokki on tulevan kansainvälisen politiikan ehdoton vaatimus. Välimeren alueen maiden tiivistävä yhteistyö on jo nyt osoittanut sen välttämättömyyden.

Lämpimästi soisin, että Suomessa ymmärrettäisiin, miten tärkeä ruotsin kieli on Suomelle ja meille suomalaisille. Joskus mietin, kuuluuko se ehkä meidän suomenkielistenkin identiteettiin. Ruotsin kielellä on kirjoitettu meidän historialliset asiakirjamme, tuolla kielellä on kirjoitettu meidän isoisemme ja esi-isiemme nimet ja syntymävuodet kirkonkirjoihin ja sillä on kirjoitettu myös paljon meidän kirjallisuuttamme kansallislaulusta lähtien.

Kielten rajat muuttuvat hitaasti

Kieliohjelmakomiteoiden työn yhteydessä jouduin hivenen perehtymään kielisosiologiaan ja huomaamaan, miten hitaasti ja vain pitkien vuositöiden kuluessa kielten rajat muuttuvat. Pienikin kansansirpale säilyttää kielensä vuosikymmenestä toiseen. Jo 1930-luvulla ennustettiin, että liiviläisten vähäinen kansanheimo suomensukuisine kielineen Latvian alueella Riianlahden rannalla tulee häviämään muutamassa vuodessa. Mutta kun johdin pientä suomalaista valtuuskuntaa, joka teki Riiaassa uuden kulttuuripöytäkirjan kansallisen Latvian kanssa vuonna 1991, saapui hämmästyksellemme kaupunkiin kauniissa kansallispuvuissaan liiviläislästen kuoro, joka lauloi meille liivinkielisiä lauluja.

Kielten sitkeän säilymisen tosiasia merkitsee, että niin suomen kielen kuin ruotsin kielenkin osalta tulevaisuus ainakin nähtävissä olevana aikana näyttää turvatulta. Molemmat kielialueet ovat populaatioltaan riittävän suuria. Suomen kielellä on sitä paitsi suojavyöhyke, joka

ulottuu Karjalan tasavallan suomenkielisistä ja Pietarin ympäristön inkeriläisistä Viron ja edelleen ruotsinsuomalaisten siirtolaisten ja Länsipohjan ja Tornionjoki-akson vanhojen suomalaisasutusten kautta Ruijan kveeneihin. Tätä kirjoittaessani huomaan, että sama argumenttaatio voidaan esittää ruotsin kielen puolesta. Sen suojavyöhykkeeseen kuuluvat suomenruotsalaiset ja tietyt kielellisesti läheiset toiset skandinaaviset kielet: tanska, norja ja islanti.

Kuulun niihin, jotka katsovat, että kieli on kaikkein keskeisintä meidän identiteetissämme. Tiedän kyllä, että on toistakin ajatustapaa. On ihmisiä, jotka katsovat, että heidän identiteettinsä liittyy ennen muuta maisemaan tai rakennukseen, jopa kiintymykseen toiseen ihmiseen tai johonkin aivan muuhun. Juuri päättäneet J. V. Snellmanin ja Mikael Agricolan juhlavuodet ovat kuitenkin Suomessa korostaneet kansakunnan ja kielen, historian ja kulttuurin identiteettiä tavalla, joka lienee vaikuttanut myös nuoren polven ajattelutapaan.

Kulttuuripoliittinen velvoite

Kolme opetusministeriön johdolla 1970–1990-luvulla tehtyä mietintöä ja uudelleen Kielikoulutuspoliittinen projekti vuonna 2007 ovat korostaneet monipuolisen kieltenopetuksen tarvetta. Vaikka on selvää, että kaikki kansalaiset eivät voi osata monia kieliä, meillä tulee olla eri kieliiin ja kulttuureihin suuntautuvia henkilöitä. Tulee olla sellaisia, jotka suuntautuvat ranskalaiseen kulttuuriin ja sellaisia, jotka suuntaavat saksalaiseen tai venäläiseen ja hispanologiseen kulttuuriin. Tarvitaan sinologeja, japanologeja ja serbokroatian taitajia. Ei kovin paljon, mutta tarvitaan kuitenkin. Vasta monipuolinen eri kielten osaaminen antaa vaikutelman sivistyneestä eurooppalaisesta maasta. Sen säilymisestä ja osin luomisesta on maan kulttuuripolitiikan huolehdittava.